

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Narboyeva Dilnoza Jumaboyevna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Ellikqal'a

tumani 28-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni kasb-hunarga yo'naltirish, ularning ta'lim-tarbiya jarayoniga e'tibor qaratish borasida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, tarbiya, kasbiy ta'lim, ma'naviyat.

Ma'lumki, insonlarning mustaqil turmush tarzini yo'lga qo'yishda, o'zi istagan sohada samarali faoliyat olib borishida to'g'ri kasb tanlash muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham o'qish, bilim olish, kasb tanlash va nihoyat soha egasi bo'lish O'zbekistonda kadrlar tayyorlashning milliy dasturi asosida amalga oshirilmoqda.

Inson hayoti davomida to'g'ri kasb tanlashning ahamiyatini, o'z imkoniyati doirasida hamda o'zida aynan shu kasbga moyillik va qizish borligi, hamda tanlayotgan sohaning talablarini bilmog'i darkor. Buning uchun kasb tanlovchi mutaxassislar tayyorlash tizimi, mehnat shart-sharoitlari, vositalari, sohaning o'ziga xos xususiyatlari, o'z qobiliyati va ehtiyojlari, kasblar to'g'risida ma'lumotlar, ayrim mehnat bozori talablari asosida ehtiyojning o'zgarib borishini, salomatligining tanlagan kasbiga mos kelishi, o'qishni davom ettirish imkoniyatlarini, kelgusi mavqeini bilishi zarur.

O'quvchilar kasblarni tahlil qila olishi, o'zlarining shaxsiy sifatlari, qiziqishi va salomatlik darajalarini to'g'ri baholay olishlari, kasblarning insonga qo'yadigan talablari bilan o'zlarining shaxsiy xususiyatlarini taqqoslay olishlari, kasbiy rejalarini tuza olishlari zarur.

Darhaqiqat, kelajakka ishonch bilan qaraydigan, mustaqil fikrlaydigan yosh avlodni tarbiyalash asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Bu borada nimalarga e'tibor berishimiz kerak?

Avvalo yoshlarning qiziqish va iste'dodini aniqlash, ularga kerak paytda yo'lyo'riq ko'rsatish va imkon qadar yordam berishimiz lozim. Ba'zida yoshlar qiziqishiga mos bo'lmagan ta'lim muassasalariga o'qishga kiradilar. Natijada ishtiyoqsiz, shoshilinch tarzda tanlagan kasb bo'yicha o'qishdan ko'ngli soviydi va albatta mutaxassislik sirlarini kerakligicha o'rganmaydilar. Natijada kasbini mukammal o'zlashtirmagani uchun mutaxassis sifatida hayotda o'z o'rnini topa olmaydi. Shu bois, yoshlik davridayoq o'quvchilarni xohish-istaklari, hamda imkoniyatlarini aniqlashimiz va qobiliyatiga mos mutaxassislikni egallashi uchun ko'maklashishimiz zarur.

Ta'kidlash o'rinliki, bolalardagi tug'ma faoliyat va iste'dodni, ularning qiziqishlari va imkoniyatlarini tizimli o'rganish, shu asosda kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish, qolaversa ular tomonidan kasb-hunarni mustaqil tanlay olishga jalb etish ishlarini rivojlantirish, hamda takomillashtirish borasida qator vazifalar mavjud. Bular oila, maktabgacha ta'lim muassasasi, umumta'lim maktabi, litsey va kollejlari bilan ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish, ta'lim tizimini barcha sohalarida ishlab chiqarishga tezkor moslashtirishini tashkil etish, eng muhimi bu boradagi natijani tahlil etish va navbatdagi bosqichda amalga oshirilishi kerak bo'lgan ishni rejalashtirishdan iborat.

O'zi qiziqqan kasbni tanlash insonlarni kelajakda mutaxassisligi bo'yicha unumli va natijali faoliyat olib borish garovidir. Ba'zilar bajarayotgan ish katta daromat manbai bo'lishini asosiy masala, uning amalga oshirayotgan ishidan qoniqishi ikkinchi darajali deb hisoblashadi. Shuni nazarda tutish lozimki, kishi kasbidan zavqlana olmas ekan, bajarayotgan faoliyati davomida katta daromatga ega bo'lmaydi, o'z kasbidan manfaatdor bo'lmaydi. Kasbidan zavqlana olganlarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritayotganini, o'z kasbini bekorchilik bilan o'tkazayotganlarni esa aksincha tushkun ahvolda ko'rishimiz mumkin. Bunday sharoitda o'z kasbini sevgan, ishidan zavqlana olgan, ilg'or tashkilotda yetuk mutaxassis sifatida faoliyat yurgizayotgan biror-bir kasb egasi, bugungi kunda katta

foyda ko’rishi mumkin bo’lgan, ammo o’z kasbini yomon ko’rgani sababli ishidan zavq topa olmaydigan kishidan ancha ko’proq foyda ko’rishi mumkin.

Kelajakda shug’ullanish uchun kasb tanlayotganda, faqatgina bu kasbdan keladigan moddiy daromatni emas, balki undan olinishi kerak bo’lgan ma’naviy ozuqani ham hisobga olish kerak. Biror tanlangan kasb ko’ngildagidek bo’lmasa, ishdan zavqlana olinmasa, bajarayotgan ishdan xursandchilik, ma’no topishga intilish kerak. Agar buning iloji bo’lmasa, kasbni imqon qadar zavqlanib ishlaydigan faoliyat turiga o’zgartirishga harakat qilish lozim bo’ladi.

Har bir kasb egasi unda yashashi kerak. Shundagina sohada amalga oshirilayotgan ishlar haqiqiy sevimli kasb asosida bajariladi. Bugungi kunda turmushning barcha jabhalarida ijtimoiy-siyosiy hayot kishilik jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichida shunday o’ziga xos xususiyatga egaki, unda aqlidrok, ijodiy fikrlash, intellektual salohiyat, yangi texnika va texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Kasb tanlash uchun mehnat bozoridagi holatni tahlil qilish kerak. Barcha kasblar haqida ma’lumotga ega bo’lish ularni xohishga qarab tanlash imkonini beradi. Buning uchun avval doimiy malakani oshirish, kasblarni egallashga tayyor bo’lish talab etiladi.

Ma’lumki, kasb tanlash har bir insonni taqdirini butunlay hal qilishi mumkin. Shu bois kasb tanlash yoshlik davrdan hal etilishi lozim bo’lgan masala sifatida doimo inobatga olinishi lozim. Ko’pincha o’z kasbidan qoniqmasdan undan vos kechish va boshqa kasbga qizish va o’zi xohlagan ish bilan shug’ullanish holatlari ham uchrab turadi.

Birinchi kasbdan garchand keyinroq vos kechib o’zi uchun qiziqrog’ini topilgan taqdirda ham hayotning turli kutilmagan holatlarida asqotishi mumkin. Chunki, dastlabki tanlov yangi mutaxassislikni o’zlashtirish uchun, fanlararo faoliyat bo’yicha muayyan darajada bilim egasi qilib tayyorlashi mumkin. Qolaversa, jamiyat taraqqiyoti jadal ilgarilayotgan pallada har bir kishi uchun o’z sohasini yetuk mutaxassisi bo’lishi bilan birga boshqa jabhalarda ham bilimdon va har ishga qodir iste’dod egasiga aylanishi fahrli hamda davr talabidir.

Albatta, kasbning nufuzliligi u yoki bu holda inobatga olinishi tabiiy hol, lekin kasbga qiziqish va qobiliyat, sog'liq va imkoniyatlarni hisobga olish bilan amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Ba'zi kasblar xohishga mos kelgani bilan sog'liq imkoniyatida bo'lmasligi mumkin, ya'ni sog'liqni yomonlashtirishi mumkin. Bunday kasblar asosan u yoki bu jismoniy tizimlarning uzoq muddatli zo'riqishini talab etadi.

Odatda tanlamoqchi bo'lgan kasbning mazmun – mohiyatini o'rganib chiqiladi. Shu kasb bilan shug'ullanish uchun qanday talablarga javob berish kerak, qanday vazifalarni bajarish lozimligini anglash va ko'z oldiga keltirish talab etiladi. Yashayotgan mamlakat, tanlayotgan soha va oila ravnaqiga munosib hissa qo'shish lozimligi haqida xulosaga kelinadi.

Kasb tanlashda fiziologik holatlarini e'tiborga olish zarurligi to'g'risida tavsiyalar:

Kasb tanlashda qobiliyatsizlikdan tashqari salomatlikni ham hisobga olinishi zarur, chunki kasb tanlovchilarning barchasi ham sog'liqlarini e'tiborga olgan holda masalani hal etadilar deb bo'lmaydi.

Odatda to'g'ri, batafsil tavsiyalarni tegishli tibbiy tekshiruvlardan so'ng olinadi. Har bir kasb turli darajada inson organizmi va biror–bir a'zosini zo'riqtiradi, shuning uchun har bir kasb uchun mavjud bo'lgan turli tibbiy cheklovlar haqida bilish zarur. Kasb tanlash bo'yicha qaror qabul qilganda shifokor bilan maslahatlashish tavsiya etiladi. Lekin kasb tanlayotganlar ham o'z sog'liqlarini inobatga olishlari maqsadga muvofiq bo'ladi.

Chunki ba'zi hollarda organizmda uchraydigan asosiy qarshiliklar kishi faoliyati davomida salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin:

- bo'g'inlar, umurtqaning jahoratlanishi yoki kasalligi, muskullar kamchiligi bor bo'lgan o'quvchilar uchun ko'plab jismoniy energiyani, uzoq vaqt oyoqda turishni, tez-tez engashib turishni talab qiladigan kasblarni tanlashlari tavsiya etilmaydi:

- sezgi organlari (ko'rish, eshitish, hid bilish, tam bilish) da kamchiligi bor o'quvchilar uchun haydovchilik mutaxassisligining barcha turlari, san'at sohasini ba'zi yo'nalishlari, oziq-ovqat, parfyumeriya sanoatining qator kasblari tavsiya etilmaydi:

Kasb tanlashda nimalarga e'tibor qaratilishi lozim:

Ota-onalar farzandlarining qiziqishlari, qobiliyatlari, intilishlari va imkoniyatlari haqida unutmazliklari, ularni majburlamasliklari, aksincha xohishlarini bilishlari, ularni qo'llab-quvvatlashlari, istaklarini amalga oshirishga yordam berishlari kerak. Aksariyat hollarda aksincha, ota-onalar qistovi ostida farzandlarni kasb tanlashga undash holatlari kuzatiladi.

Hozirda iqtisodchi, huquqshunos, menejer, broker, diler kabi kasblarga ko'pchilik qiziqadilar, lekin ularning hammasiga ham bu kasb uchun zarur bo'lgan sifatlar (ishbilarmonlik, shijoatkorlik, g'ayrat, muloqotchanlik, ishchanlik) bo'lmasligi mumkin.

Ko'p hollarda yoshlar o'z qobiliyatlarini bilmagan holda do'stlariga ergashib ta'lim turlarini tanlaydilar. Natijada juda kam hollarda kasbni egallash samarali bo'ladi, aniqrog'i tasodif tufayli muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin. Chunki kasbni o'z imkoniyatlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda tanlash bilan o'zini to'liq namoyon etish mumkinligini bilmaydilar.

Ba'zida qiziqqan fanga tegishli kasbga intilish bilan adashadilar. Masalan, o'quvchi ashula darsini yaxshi o'zlashtiradi, turli she'rlarga bitilgan ashulalarni yod oladi, ularni ijro etishga intiladi va shu kasbni tanlaydi. Lekin musiqa ta'limidagi nazariy bilimlarning murakkabligi, qolaversa uning e'tiboridan san'at sohasida yaxshi mutaxassis bo'lish uchun alohida iste'dod va tug'ma qobiliyatga ega bo'lish muqarrarliligi chetda qoladi va turli vaziyatlarda qiyinchiliklar (kasbini o'zlashtira olmaslik)ga duch kelib keyinchalik tanlagan sohasiga ishtiyoqi so'nadi.

Ba'zan oila a'zolarining kasbga qiziqib sohani tanlash holatlari ham kuzatiladi. Akani sportning murakkab yo'nalishi bo'yicha erishgan yutuqlariga xavas qilgan uka shu kasbga moyilligi bo'lsa-da, jismoniy jihatdan zaifligi, sport sohasida ham tug'ma iste'dod talab etilishini bilmaydi.

Kasb tanlashda o'z imkoniyatlari doirasida ish yuritib, xatoliklarga yo'l qo'ymaslik - noto'g'ri, natijasiz qadam qo'yishdan himoya qilib, vaqtni tejab, imkoniyatlar, qiziqishlarga mos ravishda harakat qilishga, to'g'ri yo'l tanlashga yordam beradi.

Kasbning imkoniyatlari va mehnat darajasi haqida tasavvurlarning yetarli emasligi, jamiyat va texnik rivojlanish bilan bog'liq bo'lgan kasbning rivojlanish ko'lamini bilmaslik ham xatolikka yo'l qo'yishga olib keladi. Kasbning zamirida mehnatning yangi talablari, shakllari yashiringan bo'lishi mumkin. Shu bois, doimo kasbning zamonaviy ko'rinishi haqidagi bilimlarga ega bo'lish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A.Karimov. “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”. T.: “Ma'naviyat”. 2008.
2. I.A.Karimov “Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo'lida hizmat qilish – eng oliy saodatdir” T.: “O'zbekiston”. 2015.
3. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. 155 с.
4. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. 1974. Вып. 2. Л.: ЛГУ. С. 3-15.
5. Афанасьева Т.М. Семья. М.: Просвещение, 1988. 286 с.
6. Выготский Л.С. Проблемы развития психики // Выготский Л.С. Собр. соч.: